BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Z.H.Abdiyeva[1]

1. Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Mas'ul muallif: Abdiyeva Zilola Hamdam qizi, Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi.

Received: 05 Noyabr 2026
Accepted: 10 Noyabr 2026
Published: 15 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Abdiyeva, Z. H. BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI / Z. H. Abdiyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 486–489.

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida fanlararo integratsiyaga tayangan holda o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Matematika, ona tili, o'qish savodxonligi, tabiiy fanlar va tasviriy san'at mashg'ulotlarini o'zaro bog'lash orqali kichik yoshdagi o'quvchilarda taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash kabi aqliy amallarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan. Integrativ darslarni loyihalash bosqichlari, ularda qo'llaniladigan interfaol metodlar hamda mantiqiy topshiriqlar tizimi tavsiflangan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va pedagogika yo'nalishi talabalari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, fanlararo aloqadorlik, mantiqiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, aqliy amallar, tanqidiy fikrlash, integrallashgan dars, kompetensiya.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования и совершенствования навыков логического мышления учащихся на ступени начального образования на основе межпредметной интеграции. Обоснованы педагогические условия развития у младших школьников таких мыслительных операций, как сравнение, обобщение, классификация и установление причинно-следственных связей, посредством взаимосвязи занятий по математике, родному языку, литературному чтению, естествознанию и изобразительному искусству. Описаны этапы проектирования интегрированных уроков, применяемые в них интерактивные методы, а также система логических заданий. Результаты исследования имеют практическое значение для учителей начальных классов, методистов и студентов педагогических направлений.

Ключевые слова: интегративный подход, межпредметные связи, логическое мышление, начальное образование, мыслительные операции, критическое мышление, интегрированный урок, компетенция.

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING STUDENTS' LOGICAL THINKING SKILLS THROUGH AN INTEGRATIVE APPROACH IN PRIMARY GRADES

Abstract. This article examines the development and enhancement of logical thinking skills among primary school pupils through interdisciplinary integration. It substantiates the pedagogical conditions for fostering such mental operations as comparison, generalization, classification and the identification of cause-and-effect relationships in young learners by connecting lessons in mathematics, native language, reading literacy, natural science and fine arts. The stages of designing integrated lessons, the interactive methods employed in them and a system of logic-oriented tasks are described. The findings are of practical value to primary school teachers, methodologists and students of pedagogical programmes.

Keywords: integrative approach, interdisciplinary connections, logical thinking, primary education, mental operations, critical thinking, integrated lesson, competence.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri - o'quvchini tayyor bilimlarni yodlovchi emas, balki mustaqil mushohada yurituvchi, axborotni tahlil qila oladigan va asosli xulosa chiqaradigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantirish alohida qayd etilgan. Ushbu talablarni amalga oshirishda boshlang'ich ta'lim poydevor vazifasini bajaradi, chunki aynan 7–10 yosh oralig'ida bolaning bilish faoliyati jadal shakllanadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars tizimida o'quv fanlari ko'pincha bir-biridan ajratilgan holda o'rgatiladi. Natijada o'quvchi matematika darsida egallagan taqqoslash yoki tasniflash usulini ona tili yoxud tabiatshunoslik mashg'ulotida qo'llashga

qiynaladi. Bilimlarning parchalanib ketishi esa yaxlit dunyoqarash va mantiqiy tafakkurning shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shu bois fanlarni mazmunan uyg'unlashtirishga asoslangan integrativ yondashuv boshlang'ich sinflarda fikrlash madaniyatini yuksaltirishning samarali yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Tadqiqotning maqsadi - boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatini integrativ yondashuv vositasida rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash va amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: mavzuga oid psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish; kichik maktab yoshidagi o'quvchilar mantiqiy tafakkurining tarkibiy qismlarini aniqlash; integrativ darslarni loyihalash modelini taklif etish hamda uning samaradorligini baholash mezonlarini belgilash.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Mantiqiy fikrlashning yosh bosqichlari bo'yicha rivojlanishi masalasi psixologiya fanida keng o'rganilgan. J. Piaje kichik maktab yoshini aniq operatsiyalar davri deb atab, bu bosqichda bola real predmetlar va ko'rgazmali tasavvurlarga tayangan holda saqlanish, qatorlashtirish va tasniflash amallarini egallashini ko'rsatgan. L. S. Vygotskiy esa tafakkur rivojida ta'limning yetakchi rolini ta'kidlab, «yaqin rivojlanish zonasi» tushunchasini ilgari surgan; unga ko'ra, kattalar yoki tengdoshlar bilan hamkorlikdagi faoliyat bolaning mustaqil imkoniyatlaridan yuqoriroq natijalarga erishishiga zamin yaratadi.

V. V. Davydov rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasida empirik umumlashtirishdan nazariy umumlashtirishga o'tish zarurligini asoslagan. Bu g'oya integrativ ta'lim uchun muhim, zero turli fanlarga oid hodisalar orasidagi umumiy qonuniyatni topish aynan nazariy tafakkurni talab qiladi. Xorijiy tadqiqotchilardan R. Fogarti o'quv rejasini integratsiyalashning o'nta modelini - bog'langan, ichma-ich joylashgan, ketma-ket, mavzuviy va boshqa shakllarini tavsiflagan bo'lsa, S. Dreyk va R. Berns integratsiyaning fanlararo hamda transfan darajalarini farqlab, ularning ta'lim standartlariga erishishdagi o'rnini ko'rsatib bergan. B. Blum taksonomiyasi esa bilish maqsadlarini eslab qolishdan baholashgacha bo'lgan pog'onalarda ifodalab, mantiqiy topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko'ra tuzish imkonini beradi.

N. F. Talizina kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilish faoliyatini shakllantirishda aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich, ya'ni moddiy harakatdan tashqi nutqqa va undan ichki fikrlash rejasiga o'tkazish g'oyasini ilgari surgan. Ushbu qarash integrativ darslar uchun ham dolzarb: bola avval predmetlar bilan amaliy ishlaydi, so'ng bajargan harakatini so'z bilan izohlaydi va oxir-oqibat uni xayolan bajara oladigan bo'ladi. R. Ennis esa tanqidiy fikrlashni nimaga ishonish yoki nima qilish kerakligini hal qilishga yo'naltirilgan oqilona mushohada sifatida ta'riflab, uning asosida dalillarni baholash va xulosalarni tekshirish malakalari yotishini ko'rsatadi.

Pedagogik adabiyotlarda integratsiya turli asoslarga ko'ra tasniflanadi. Mazmun ko'lamiga ko'ra fan ichidagi, fanlararo va transfan integratsiya ajratiladi. Vaqt bo'yicha tashkil etilishiga ko'ra gorizontal (bir o'quv davrida turli fanlarni parallel bog'lash) va vertikal (bir fan doirasida sinfdan sinfga o'tishda bilimlarni izchil chuqurlashtirish) integratsiya farqlanadi. Shakl jihatidan esa integratsiya dars fragmenti, to'liq integrallashgan dars, mavzuviy hafta yoki loyiha ko'rinishida amalga oshirilishi mumkin. Boshlang'ich sinflar uchun eng maqbul shakllar - dars fragmenti va mavzuviy integrallashgan dars bo'lib, ular o'quvchilarning diqqatni uzoq jamlay olmaslik xususiyatini hisobga olish imkonini beradi.

Mamlakatimizning PIRLS va PISA kabi xalqaro baholash dasturlarida ishtirok eta boshlagani ham mazkur muammoga e'tiborni kuchaytirdi. Ushbu tadqiqotlarda o'quvchidan matndagi axborotni topish bilan cheklanmasdan, uni talqin qilish, turli manbalardagi ma'lumotlarni solishtirish va asosli xulosa chiqarish talab etiladi. Bunday vazifalarni bajarish fanlar chegarasidan chiqib keta oladigan, ya'ni integrativ xarakterdagi mantiqiy tafakkurni taqozo etadi.

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, qiyoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, suhbat, o'quvchilar faoliyati mahsullarini o'rganish hamda pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Mantiqiy fikrlash darajasi taqqoslash, tahlil va sintez, umumlashtirish, tasniflash hamda sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash ko'rsatkichlari bo'yicha baholandi.

Natijalar va muhokama. Tahlillar asosida integrativ darslarni loyihalashning to'rt bosqichli modeli ishlab chiqildi. Birinchi - tayyorgarlik bosqichida o'qituvchi bir nechta fan dasturidagi o'zaro yaqin mavzularni aniqlab, ularni birlashtiruvchi markaziy g'oyani tanlaydi. Ikkinchi - maqsadni belgilash bosqichida darsda rivojlantiriladigan aniq aqliy amallar (masalan, taqqoslash va tasniflash) belgilanadi. Uchinchi - mazmunni tashkil etish bosqichida topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tizimlashtiriladi. To'rtinchi - refleksiya bosqichida o'quvchilar o'z fikrlash yo'lini og'zaki izohlaydi, bu esa ularning metakognitiv ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Fanlar va aqliy amallar o'rtasidagi bog'liqlikni yaqqol ko'rsatish maqsadida integrativ topshiriqlar namunalari tizimlashtirildi (1-jadval).

1-jadval.

Integrativ topshiriqlar va ular orqali rivojlantiriladigan mantiqiy amallar

Integratsiyalanuvchi fanlar	Topshiriq namunasi	Rivojlantiriladigan mantiqiy amal
Matematika + Tabiiy fanlar	Yil fasllariga oid harorat ko'rsatkichlarini jadvalga joylab, eng iliq va eng sovuq oylarni aniqlash	Taqqoslash, qatorlashtirish
Ona tili + Tabiiy fanlar	Hayvon va o'simlik nomlarini belgilariga ko'ra guruhlarga ajratib, har bir guruhga umumlashtiruvchi so'z topish	Tasniflash, umumlashtirish
O'qish savodxonligi + Tarbiya	Ertak qahramonining xatti-harakati va uning oqibatini zanjir ko'rinishida tasvirlash	Sabab-oqibat aloqasini aniqlash
Matematika + Tasviriy san'at	Geometrik shakllardan naqsh tuzib, unda	Tahlil va sintez, qonuniyatni aniqlash

Integratsiyalanuvchi fanlar	Topshiriq namunasi	Rivojlantiriladigan mantiqiy amal
	takrorlanuvchi qonuniyatni topish va davom ettirish	
Ona tili + Matematika	Matnli masala shartini o'z so'zlari bilan qayta ifodalash va ortiqcha ma'lumotni ajratish	Tahlil, mantiqiy asoslash

Jadvalda keltirilgan topshiriqlarning o'ziga xosligi shundaki, ularda bir fan mazmuni ikkinchisi uchun vosita vazifasini o'taydi. Masalan, ona tili darsida tasniflash amali grammatik material asosida emas, balki tabiatshunoslikdan tanish bo'lgan ob'ektlar misolida bajariladi. Bunda o'quvchi diqqatini yangi tushunchani o'zlashtirishga emas, aynan fikrlash usulining o'ziga qaratadi, natijada egallangan amal boshqa vaziyatlarga osonroq ko'chiriladi.

Pedagogik kuzatuvlar integrativ darslarda o'quvchilarning savol berish faolligi ortishini, javoblarini dalillar bilan asoslashga intilishi kuchayishini ko'rsatdi. Ayniqsa, «Klaster», «Venn diagrammasi», «Baliq skeleti» va «Nima uchun?» kabi grafik organayzerlar fanlararo bog'lanishlarni ko'rinadigan shaklga keltirib, abstrakt mantiqiy munosabatlarni kichik yoshdagi bolalar uchun tushunarli qiladi. Shu bilan birga, integratsiya yuzaki xarakter kasb etmasligi uchun har bir darsda yetakchi fan va asosiy ta'limiy maqsad aniq belgilanishi lozim; aks holda dars turli ma'lumotlarning tartibsiz yig'indisiga aylanib qolish xavfi mavjud.

Muhokama natijalari integrativ yondashuv samaradorligi bir qator shartlarga bog'liqligini ko'rsatadi: o'qituvchining turdosh fanlar mazmunini chuqur bilishi; topshiriqlarning o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi; ko'rgazmalilik va amaliy harakatlar uyg'unligi; hamkorlikda ishlashga asoslangan guruhli faoliyatning muntazam tashkil etilishi hamda baholashda natija bilan birga fikrlash jarayoniga ham e'tibor qaratilishi.

O'quvchilarda mantiqiy fikrlashning rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun uch bosqichli baholash mezonlari tavsiya etiladi. Ular o'qituvchiga har bir bolaning qaysi aqliy amalni mustaqil, qaysisini esa yordam bilan bajarayotganini kuzatib borish imkonini beradi (2-jadval).

2-jadval.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash darajalarini baholash mezonlari

Daraja	Asosiy belgilar	O'quvchi faoliyatidagi ko'rinishi
Past (reproduktiv)	Ob'ektlarni faqat tashqi, ko'zga tashlanadigan belgilariga ko'ra solishtiradi; topshiriqni namuna bo'yicha bajaradi	Kattalar yordamisiz guruhlash asosini topa olmaydi, javobini izohlashga qiynaladi
O'rta (qisman izlanuvchan)	Muhim va nomuhim belgilarni qisman farqlaydi; tanish vaziyatda umumlashtira oladi	Yo'naltiruvchi savollar yordamida xulosa chiqaradi, bir-ikki dalil keltiradi
Yuqori (ijodiy)	Muhim belgilarni mustaqil ajratadi; o'zlashtirgan usulni yangi fan materialiga ko'chiradi	O'z tasnifini taklif qiladi, xulosasini bir nechta dalil bilan asoslaydi, xatolarni topadi

Integrativ darsni tashkil etish tajribasini aniqroq ko'rsatish uchun 3-sinfda «Suv - hayot manbai» mavzusidagi integrallashgan dars namunasini keltiramiz. Darsda tabiiy fanlar, matematika va ona tili mazmuni birlashtiriladi. Dastlab o'quvchilar suvning uch holati (suyuq, qattiq, bug') tasvirlangan rasmlarni ko'zdan kechirib, ularni o'xshash va farqli belgilariga ko'ra Venn diagrammasiga joylashtiradi. Bu bosqichda taqqoslash va tasniflash amallari faollashadi.

Keyingi bosqichda bolalarga oila bir kunda sarflaydigan suv miqdori haqida sodda matnli masala taklif etiladi. Ular masala shartidagi kerakli va ortiqcha ma'lumotlarni ajratib, yechish rejasini tuzadi. Shu tariqa matematik hisob-kitob tabiat haqidagi bilim bilan uzviy bog'lanadi. Yakuniy bosqichda o'quvchilar «Agar suv tejalmasa, nima bo'ladi?» degan savol yuzasidan «Baliq skeleti» chizmasi asosida sabab-oqibat zanjirini tuzadi va o'z fikrini bir nechta gapdan iborat kichik matn shaklida bayon qiladi. Natijada bir dars davomida bir necha aqliy amal turli fan materiali asosida mashq qilinadi.

O'tkazilgan tahlil asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilariga quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Birinchidan, integratsiya uchun mavzularni tanlashda o'quv dasturlarining taqvim-mavzu rejalarini oldindan solishtirib chiqish va bir vaqtda o'rganiladigan yaqin mavzularni aniqlash lozim. Ikkinchidan, har bir integrativ darsda ko'pi bilan ikki-uchta yetakchi aqliy amalni maqsad qilib olish maqsadga muvofiq, aks holda topshiriqlar haddan ortiq murakkablashadi. Uchinchidan, o'quvchilardan faqat to'g'ri javobni emas, balki unga qanday yo'l bilan kelganini so'zlab berishni talab qilish fikrlash jarayonini anglashga ko'maklashadi. To'rtinchidan, ota-onalarni uy sharoitida bajariladigan kichik tadqiqot topshiriqlariga jalb etish bolaning kundalik hayotdagi kuzatuvlarini dars mazmuni bilan bog'lashga yordam beradi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot boshlang'ich sinflarda integrativ yondashuv o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanini tasdiqladi. Fanlararo aloqadorlik bilimlarni yaxlit tizimga keltiradi, aqliy amallarni bir sohadan ikkinchisiga ko'chirish malakasini shakllantiradi va o'quvchida o'rganilayotgan hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni mustaqil topish ehtiyojini uyg'otadi.

Taklif etilgan to'rt bosqichli loyihalash modeli hamda fanlar kesimida tuzilgan mantiqiy topshiriqlar tizimi o'qituvchiga integrativ darslarni maqsadli va izchil tashkil etish imkonini beradi. Kelgusida mazkur yo'nalishda raqamli ta'lim resurslari asosida integrativ topshiriqlar bankini yaratish, shuningdek, mantiqiy fikrlash darajasini aniqlashning diagnostik vositalarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni. 2019-yil 29-aprel, PF-5712-son.
[3] Выготский Л. С. Мышление и речь. - М.: Лабиринт, 1999. - 352 с.
[4] Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении. - М.: Педагогика, 1972. - 424 с.
[5] Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. - М.: Педагогика-Пресс, 1994. - 528 с.
[6] Bloom B. S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain. - New York: David McKay, 1956. - 207 p.
[7] Drake S. M., Burns R. C. Meeting Standards Through Integrated Curriculum. - Alexandria, VA: ASCD, 2004. - 194 p.
[8] Fogarty R. The Mindful School: How to Integrate the Curricula. - Palatine, IL: Skylight Publishing, 1991. - 106 p.
[9] Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. - М.: Просвещение, 1988.
[10] Ennis R. H. Critical Thinking. - Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1996.